

УДК 159.923

ЕКОНОМІЧНИЙ СВІТ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

М.В.Мальцева

***Анотація.** У статті розглядаються економічні уявлення дітей молодшого шкільного віку як процес набуття індивідом економічних цінностей суспільства через усвідомлення економічних понять.*

***Ключові слова:** молодший шкільний вік, багатство, бідність, уявлення, гроші, купівля, продаж.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются экономические представления детей младшего школьного возраста как процесс приобретения индивидом экономических ценностей общества через осознание экономических понятий.*

***Ключевые слова:** младший школьный возраст, богатство, бедность, представление, деньги, купля, продажа.*

Summary. This article discusses the economic notion of elementary school children as a process of getting buying individual economic values of a society through the understanding of the economic concepts.

Keywords: notion of primary school age, wealth, poverty, money, buying, selling.

Актуальність проблеми. Економічний світ у молодшому шкільному віці виявляється у свідомості індивіда через рівень сформованості економічних уявлень. Через внутрішнє відображення оточуючої зовнішньої економічної реальності дитина постійно формує свою економічну свідомість. Набуття уявлення дитини молодшого шкільного віку про економічні знання, процеси, явища висвітлено в психолого-педагогічній літературі такими дослідниками: А.Страусс, К.Данзігер, Р.Саттон, що вивчають стадійність економічної соціалізації; А.Фьонем, П.Томас, М.Сігал, Д.Швальб, Г.Ягода, що характеризують національні та релігійні особливості, класову належність, вік; Х.Діттмар, який визначає вікові особливості економічної соціалізації дітей та ін.

А.Л.Журавльов, Т.В.Дробишева зауважують, що уявлення молодших школярів про бідну/багату людину як компонент економічної свідомості формується в дитинстві в умовах економічної соціалізації через спілкування з батьками, в процесі читання казок, перегляду дитячих фільмів і мультфільмів, реклами; а також в ході порівняння себе з однолітками за матеріальною ознакою [2, с. 33].

Формування перших монетарних уявлень, тісно пов'язане з використанням дітьми грошей, через посередництво яких відбувається ознайомлення з іншими економічними поняттями. Психологічне ставлення до грошей, констатує І.К.Зубіашвілі [1, с. 70], це емоційно забарвлені уявлення та оцінки об'єктів, явищ чи подій, пов'язаних з грошовим регулюванням життя суспільства, груп чи окремих особистостей. Про це писав ще К.Маркс [5]: «Гроші – це загальна вартість усіх речей».

О.В.Козлова [3], враховуючи співвідношення когнітивного, поведінкового й емоційного компонентів моделей економічних уявлень у дітей, виділила стадії економічної соціалізації у дитинстві, зауважуючи, що головним чинником входження в економічний світ є особистий досвід у сфері «купівлі-продажу».

В залежності від вікових особливостей індивіда відбувається включення в різноманітний економічний світ. Але діти молодшого шкільного віку не завжди можуть адекватно реагувати на бурхливий розвиток економічних відносин, диференціацію суспільства на багатих та бідних.

Завдання дослідження: на основі літературних джерел та емпіричних даних визначити економічні уявлення дітей молодшого шкільного віку через усвідомлення економічних понять.

Виклад основного матеріалу. Під терміном «уявлення» розуміють – образи предметів, сцен і подій, що виникають на основі пригадування або продуктивної уяви. Якщо сприйняття відносяться тільки до сьогодення, то уявлення – до минулого і можливого майбутнього. Існування уявлень не пов'язане з наявністю предмета і його впливом на органи почуттів. Актуалізуються за асоціаціями: слово – образ, образ – образ, а також мимоволі, через дію неусвідомлених механізмів. Образ-уявлення відкривається у сфері свідомості [7, с. 562].

З метою визначення економічних уявлень дітей молодшого шкільного віку через усвідомлення змісту цих понять була застосована методика «Тест словесних асоціацій» (Ф.Гальтон). Поняття «асоціації» – одне з найдревніших у психології. Правило утворення асоціацій століттями вважалося головним законом психології. Воно стверджує: якщо будь-які об'єкти сприймаються одночасно або в безпосередній тісноті, то поява одного з них спричиняє за собою усвідомлення іншого.

Досліджуваним пропонувалось записати слово-асоціацію, що виникає після зазначеного поняття: багатство, бідність, соціальна нерівність, гроші, купівля/продаж, ціна, вигода, приватна власність, товар, магазин, ринок, реклама, конкуренція, робота, робочий час, виробництво, дохід, банк, економія. Перелік понять взято з праць науковців, присвячених аналізу особливостей економічного світу дітей молодшого шкільного віку.

Уявлення щодо багатства та бідності зводиться до сутності грошей (табл. 1). Багатство більшість уявляє як «гроші», бідність, відповідно – «немає грошей». Це підтверджують дослідження Б.Стейсі та Б.А.Райзберг [6], що діти усвідомлюють через гроші джерело багатства та причину бідності. Такі уявлення формуються в процесі спілкування з батьками, однолітками, а також через власний досвід «поводження» з кишеньковими грішми. Також діти дивляться мультфільми, казки, дитячі фільми, в яких багатство, як правило, зображують через матеріальні цінності, тому вони його розуміють як «золото», «срібло», «коштовності», «скарби», причому дорослішанням даний відсоток зменшується.

Таблиця 1

Уявлення молодших школярів про сутність «багатства», «бідності» за всією вибіркою (в %)

Зміст уявлення Класи	«Багатство»		«Бідність»			
	«Гроші»	«Золото», «срібло», «скарби»	«Немає грошей»	«Бездомність», «жебраківання»	Старість	Відсутність асоціації
1-і класи	65,5	34,5	64,7 *	25	6,9	3,4
2-і класи	67,3	32,7	66,4	22,1	6,7	4,8
3-і класи	69,4	30,6	69,5	19,4	4,6	6,5
4-і класи	72,1	27,9	71,1	18,3	2,9	7,7
Загалом	68,6	31,4	67,8	21,3	5,3	5,6

* $P \geq 0,01$

В дитячих уявленнях про «бідність» наявні уявлення «бездомність», «жебраківання», «старість», що, безумовно, пов'язано з теперішньою соціально-економічною ситуацією в суспільстві, яку діти безпосередньо спостерігають. Деякі учні поняття «бідність» навіть не прагнуть уявляти, відсутність асоціації може свідчити про неприйняття цього явища.

Показуючи цілком доросле розуміння сутності «багатства-бідності» діти початкової школи рідко стикались з поняттям «соціальна нерівність», дослідження показало, що учні здебільшого його не розуміють (93,7%), у них цей термін не викликає уявлення та нерідко вони запитують «Що це таке?», лише 6,3% респондентів мають повне розуміння цього явища.

Як бачимо у табл. 2, молодші школярі мають про гроші такі уявлення: «гроші – монети, купюри», причому з дорослішанням наявна тенденція до збільшення даного відсотку, що свідчить про матеріальну природу грошей. Ще Г. Гегель писав, що гроші є матеріальним, існуючим поняттям, формою єдності можливостей усіх речей, пов'язаних з потребами [1, с. 13].

32,4% дітей даної категорії розглядають гроші як «багатство», що означає результат досягнення бажаного. Деякі респонденти мають споживчу позицію щодо трактування поняття «грошей», вони знають, що за допомогою них можна реалізувати велику кількість потреб, тому замінюють їх на «будинок», «автомобіль» та інші речі.

Таблиця 2

Уявлення молодших школярів про «гроші» за всією вибіркою (в %)

Зміст уявлення Класи	Гроші		
	«Монети», «купюри»	«Багатство»	«Будинок», «автомобіль» та інші речі
1-і класи	31	35,4	33,6
2-і класи	34,6	33,7	31,7
3-і класи	36,1	30,6*	33,3
4-і класи	38,5	29,8	31,7
Загалом	35	32,4	32,6

* $P \geq 0,01$

Дослідження показали, що «купівлю-продаж» діти даної категорії уявляють через товари різного вжитку, які вони споглядають та можуть купувати. Найчастіше це: солодощі, іграшки, канцтовари, техніка та ін. Посередництво грошей складає 13 % в уявленні даного поняття.

Отже, доводимо, що 92,8 % дітей 6-10 річного віку уже розуміють, що ціна – це «цінник», «сума», «вартість», деякі діти поняття «ціна» асоціюють з грошима – 7,2 %.

Про сутність поняття «вигода» 38,2% опитаних мають адекватні уявлення і наводять цікаві приклади, такі як: «дохід», «прибуток», «акція», «успіх», «ідея», що говорить про цілком доросле розуміння економічного поняття. Також у трактуванні уявлень «вигоди» не обійшлося без монетарних уявлень – 6,5%. Видно, що з віком діти все більше набувають знань та досвіду у світі економіки й здатні трактувати дане поняття, так у 6-7 річних немає уявлення про «вигоду» у 63,8% респондентів, цей відсоток поступово спадає і вже в 10-11-річному віці маємо 47,1%.

Поняття «приватна власність» полягає в тому, що вони розуміють це як «власне майно», «дім», «авто» або «щось своє». Так розуміє більшість – 73,8%. З роками цей відсоток збільшується.

Про поняття «дохід» учні початкової школи мають монетарні уявлення – 64,1% та говорять «гроші».

В сутність поняття «банк» (табл. 3) діти, досліджуваної вікової групи, вкладають такі уявлення, як «зберігання грошей», «заощадження», «фінанси», «картки», коли діти стають старшими, то вони більше дізнаються про банківську систему і поняття «банк» змінюється.

Таблиця 3

Уявлення молодших школярів про сутність поняття «банк» та «економія» за всією вибіркою (в %)

Зміст уявлення Класи	Банк		Економія		
	«Зберігання грошей», «заощадження», «фінанси», «картки»	Відсутність асоціації	«Збереження грошей»	«Ресурси: вода, газ, електроенергія»	Відсутність асоціації
1-і класи	79,3	20,7	65,5	9,5	25
2-і класи	82,7*	17,3	65,4	7,7	26,9
3-і класи	84,3	15,7	65,8*	4,6	29,6
4-і класи	85,6	14,4	63,5	2,9	33,6
Загалом	82,9	17,1	65	6,3	28,7

* $P \geq 0,01$

Майже кожна дитина чує в своїй сім'ї слово «економія» (табл. 3), тому це поняття молодші школярі уявляють через «збереження грошей» – 65 %, деякі – 6,3 % респондентів наводять приклади економії ресурсів, таких як вода, газ, електроенергія, що говорить про включення дітей у світ дорослої економії і безпосередню взаємодію з нею.

Ці дослідження дають нам уявлення про те, як окремі компоненти свідомості дитини влітаються в теорію економіки і формують якісну відмінність економічної свідомості молодшого школяра. Усвідомлення молодшими школярами економічних понять детерміновані всіма сторонами суперечливої економічної реальності як динамічного безперервного процесу розвитку економіко-психологічних уявлень школяра.

Висновки. В учнів молодшого шкільного віку сформовані уявлення про такі економічні поняття: багатство, бідність, гроші, купівля, продаж, ціна, приватна власність, товар, магазин, ринок, робота, робочий час, виробництво, банк. Частково сформовані уявлення про такі поняття: вигода, дохід, економія. Економічні поняття як соціальна нерівність, конкуренція у дітей даної вікової категорії ще недостатньо сформовані. Основна роль в констатації уявлень того чи іншого економічного поняття відіграють гроші. Через гроші діти усвідомлюють джерело багатства та причину бідності. Такі уявлення формуються в процесі спілкування з батьками, однолітками, а також через власний досвід «поводження» з кишеньковими грішми.

У подальших дослідженнях можливе вивчення впливу економічних уявлень на розвиток динаміки міжособистісних взаємин учнів молодшого шкільного віку, що реалізується в процесі вибору міжособистісного спілкування.

Література

1. Зубіашвілі І.К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників.: Дис... канд. наук: 19.00.05, Київ – 2009. – 268 с.
2. Журавлев А.Л. Представления младших школьников о богатых и бедных / Журавлев А.Л., Дробышева Т.В. // Вестник практической психологии и образования. – 2009. – № 2(19). – С. 33-38.
3. Козлова Е.В. Психологические особенности социализации на разных этапах детства: Дис... канд. псих. наук / Е.В.Козлова. – М., 1998, – 150 с.
4. Ложкін, Г. В. Економічна психологія : Навчальний посібник / Г. В. Ложкін – К. : Професіонал, 2004. – 304 с.
5. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 годов / К. Маркс, Ф. Энгельс; (пер. с нем. С.А. Алексеева). Соч. 2-е изд. – Т. 1 – М., 1955. – 559 с.
6. Райзберг Б.А. Психологическая экономика : Учеб. Пособие / Райзберг Б.А. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 184 с.
7. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник / В.Б.Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.